

NYERE TID

M.-L. PELUS: Wolter von Holsten, Marchand lubeckois dans la seconde moitié du seizième siècle. Collection de l'École Normale Supérieure de Jeunes Filles 15 (= Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte N. F. XXV). Paris, E.N.S.J.F., 1981. 609 s., ill.; pris uoplyst.

Marie-Louise Pelus' store 'thèse du troisième cycle' hviler på et meget omfattende kildemateriale fra nordtyske stadsarkiver, først og fremmest Wolter von Holstens testamente 1575 med de dertil hørende regnskaber for hans handelsvirksomhed 1572-75. Men hun har også – og meget kyndigt – kunnet støtte sig til den omfattende, internationale handelshistoriske litteratur, specielt Gunnar Mickwitz' og – hendes lærers – Pierre Jeannins studier.

Trods sit omfang og sin store detailrigdom er bogen fast disponeret og fastholder konsekvent og klart hovedsynspunkterne. Wolter von Holsten – en 'kopgeselle tho Lubeck handtierende', men af westfalsk herkomst – karakteriseres som 'a selfmade man', hvis hastigt voksende velstand bragte ham nært til det lübske rådsaristokrati. Hans og – i de sidste år – hans kompagnoners virksomhed hvilede overvejende på regelmæssig fart til Narva og Riga. Forf. karakteriserer med rette denne handelsvirksomhed og dens teknik som strukturelt primitiv, men beslægtet med de Reval-firmaers, Mickwitz har analyseret; men hun fremhæver tillige de træk, som peger fremad, og som betinges af 1500-tallets konjunkturforhold. Handelen præges for visse varekategoriers vedkommende af meget store gevinster, men der er her – i modsætning til middelalderen – tale om leverancer af varer til masseforbrug (klæde, sild osv.). Vigtig er også påvisningen af den betydelige eksport af sølvmønt til Livland, et resultat, som underbygger Aksel E. Christensens og Artur Attmans. Endelig fremhæver forf. på én gang den lübske købmands inddragelse af nye markeder og opkøbsområder (det indre Tyskland) og hans muligheder for udnyttelse af stadens økonomiske overlegenhed over for det mindre udviklede Livland. Alt i alt er der altså tale om et både meget dygtigt og vigtigt bidrag til periodens handelshistorie.

E. Ladewig Petersen

M. AYMARD (ed.): Dutch Capitalism and World Capitalism/Capitalisme hollandais et capitalisme mondial. Cambridge University Press/Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1982. viii + 312 s. £ 25.00.

Grundlaget for denne bog er foredragene ved et fransk-hollandsk seminar i Paris 1976. Som indledning fremhæver nødvendiggjorte emnevalget – *Capitalisme hollandais et capitalisme mondial* – at man måtte begrænse sig til den snævre ekspertkreds, men rummede også muligheder for koncentreret og facetteret diskussion. Strukturelt opdeles bogen da også i fire hovedafsnit, Nederlandenes økonomi, den hollandske kapitalisme og Europa, resp. Asien og mulighederne for kvantificering og periodisering af den hollandske, økonomiske udvikling.

Meget forståeligt synes både indlæggene og diskussionen navnlig i de to første afsnit i væsentlig udstrækning at være inspireret – om man vil, styret – af grundidéerne i Immanuel Wallersteins 'Modern World System' (1974-80). Selv fremlagde han et kapitel af det da endnu upublicerede andetbind ('Dutch hegemony in the seventeenth century world economy', s. 93-145). Wallersteins værk bør naturligvis opfattes både som et forsøg på global – men hegemonialt bestemt – syntese og et uortodokst marxistisk programskrift. Selv

understreger han værkets syntesekarakter, og at han ikke har kunnet begive sig ud i primære kildestudier; »j'ai rassemblé des données fournies par des études particulières ... Un classement méthodique et chronologique a conduit à mon schéma« (s. 206). Både hans betoning af en global arbejdsfordeling baseret på vareudveksling og profit og hans funktionelle, hegemoniale regionalisering (med afgørende sociale og politiske konsekvenser) gør værket til på én gang en udfordring og et provokerende (men ofte problematisk) udgangspunkt.

Handsken tages op allerede af B. H. Slicher van Bath ('The economic situation of the Dutch Republic during the seventeenth century', s. 23–35), men spores navnlig hos Jan de Vries ('An inquiry into the behaviour of wages in the Dutch Republics and the Southern Netherlands from 1580–1800', s. 37–61) og P. W. Klein ('Dutch capitalism and the European world economy', s. 75–91), som – med uddybning i diskussionen – tager væsentlige punkter op til kritisk diskussion. Meget præcist fremhæver Pierre Jeannin, at Hollands hegemoni-position kun får mening i forhold til de forandringer – den europæisering – som fandt sted i Europa ('Les interdépendances économiques dans le champ d'action européen des Hollandais, XVIe–XVIIIe siècles', s. 147–69); netop den europæiske, politiske, militære, finansielle og økonomiske integrationsproces (fra 1580? 1620?) må være afgørende, også i hegemonial sammenhæng. Diskussionerne angår derfor også i høj grad afgrænsningerne, begrænsningerne og realiteterne i Wallersteins begrebsapparat og munder ud i Fernand Braudels lakoniske konstatering (s. 298): »Lançons alors le concept d'hégémonie imparfaite«.

Bogens tredje – og måske givtigste – afsnit beskæftiger sig med 'Dutch capitalism and Asia' (Latinamerika udelades derimod). Med udgangspunkt i sin disputats – og støttet til Jan Pieterzon van Coens korrespondance – udbygger og underbygger Niels Steensgaard i sin elegante afhandling, 'The Dutch East India Company as an institutional innovation' (s. 235–57) sin argumentation for, at det hollandske ostindiske kompagni ved at forene politiske, militære og kommercielle funktioner skabte nye organisationsformer, der gjorde det muligt at fortrænge portugiserne og at give den oversøiske handel sin overlegenhed overfor karavaneruterne. Omfanget af successen kan måske nok diskuteres, men Steensgaard dokumenterer indgående van Coens ihærdige anstrengelse for at etablere skel mellem den kapital, som skulde bindes og reinvesteres i asiatiske aktiviteter, og kompagniets kapital som helhed. Den begyndende konsolidering og territorialisering i Asien spores.

Synspunkterne underbygges af Ivo Schöffer og F. S. Gaastra ('The import of bullion and coin into Asia by the Dutch East Asia Company in the seventeenth and eighteenth centuries', s. 215–33). Edelmetaleksporten og dens proportioner slås kvantitativt fast, men afhandlingen holder også mere end den lover. På grundlag af en massebearbejdelse af data i kompagniets *Uytloop-Boecken* 1602–1795 er det muligt at registrere samtlige udredninger, skibe, udstyr, varetransporternes samlede værdi. Hovedresultatet er vækst i 1600-tallet og stabilitet i 1700-tallet (snarere end stagnation), men også en værdifuld kvantificering af de menneskelige, materielle og finansielle ressourcer, kompagniets oversøiske og interasiatiske virksomhed krævede.

Måske mest diskutabelt er bogens fjerde afsnit, Michel Morineaus 'Hommage aux historiens hollandais et contribution à l'histoire économique des Provinces-Unies' (s. 285–304). Bag den meget pompøse titel ligger dels en betoning af, at Amsterdam skabte sin egen kapitalisme, som ikke blot fortsætter Antwerpens, dels – med et udtrykkeligt citat – et 'akrobatisk' forsøg på kvantificering af Amsterdams vareomsætning 1544–45 og 1667–68. Diskussionen af det første stadium hviler på W. Brulez' undersøgelse 1966–67 af Nederlandenes handelsbalance (eng. oversættelse i *Acta historiae Neerlandica* I. Leiden 1970, s. 20–48), der selv benyttede etiketten 'akrobatisk' for at understrege den usikkerhedsmargin, som var forbundet med hans forskningsmæssigt værdifulde eksperiment. Om talbalancen 1667–68

burde det nok have været bemærket, at dens vidneværdi allerede blev diskuteret af Aksel E. Christensen (*Dutch Trade to the Baltic*. Kbh. & Haag 1941, s. 409–12). Den åbenbart ganske skarpe diskussion rejste spørgsmålet om, hvorvidt komparationen hviler på geografisk og økonomisk identisk grundlag (s. 305–12, især Piere Jeannin).

Som helhed må bogen opfattes som både præsentation af nye forskningsresultater og som debatoplæg; og den opfylder i begge henseender alle rimelige forventninger.

E. Ladewig Petersen

HANS CHR. WOLTER: Adel og embede. Embedsfordeling og karrieremobilitet hos den dansk-norske adel 1588–1660. Skrifter udgivet af Det historiske Institut ved Københavns Universitet – Bind XIII. København, Den danske historiske Forening, 1982. 128 s., ill. Kr. 65.

1500- og 1600-tallet var i mange henseender en brydningstid. I denne periode blev adelsens overgang fra krigeradel til godsejer- og embedsadel fuldbåret, og det er sammenfaldet mellem et ændret dannelsesideal og adelsstandens sociale behov, der gør H. C. Wolters undersøgelse af embedsfordelingen og karrieremobiliteten i årene 1588–1660 til et yderst centralt forskningsobjekt. Dette tema har været forsømt, men ikke overset. I disputatsen, *Adelsveldens grundlag*, fra 1964 undersøgte Svend Aage Hansen hovedlensmændenes rekrutterings- og karriereforhold. Dette er blevet fulgt op af undersøgelser over rigsrådernes og kancellisekretærenes karriereforhold i den samme periode, som H. C. Wolter behandler. Forf. supplerer således tidligere forskning ved at medtage rekrutteringen til en række lavere og hidtil ikke undersøgte embeder.

Undersøgelsen, der omfatter 25 adelsembeder og knap 600 personer, hviler på et omfattende og uensartet materiale, hvis anvendelighed forf. instruktivt gør rede for. Selve den kildekritiske undersøgelse af det primære og sekundære materiales udsagnsværdi er afhandlingens ene hovedformål, medens det andet består i en vurdering af embedsfordeling og karrieremobilitet hos den dansk-norske adel 1588–1660 (s. 18). Til dette sidste formål anvender forf. en kvantificerende, prosopografisk metode, der udelukkende tillader inddragelse af målelige forhold. Konkret medtager forf. uddannelses- og slægtsmæssige forhold, men udelader de økonomiske p.g.a. rostjenestetaksationslisternes formodede uanvendelighed. Til delvis erstatning herfor benytter forf. de ofte bekvemmelige uddannelsesrejser som en indikator for økonomisk formåen. Og endvidere må forf.s fremhævelse af hofsindens begunstigede karriereforløb i forhold til kancellisekretærenes betragtes som en indirekte måde at registrere en ellers vanskeligt målelig faktor som kongelig gunst.

Til de vigtigste resultater hører forf.s påvisning af, at personer med universitetsstudier eller udlandsrejse, d.v.s. med udenlandsophold uden studie- eller tjenesteforhold, havde større mulighed for at avancere til høje embeder som hovedlensmand, rigsråd eller rigseembedsmand end personer med udlandstjeneste, d.v.s. med hof- eller militærtjeneste i udlandet. Uuddannede havde også mulighed for embede, men opnåede sjældent højere poster. Nok så væsentligt var det især hovedlensmandssønner, der erhvervede en højere uddannelse, og betydningen af faderens sociale status for sønnens karrieremuligheder fremgår endvidere af, at embedsadelens sønner via hof- eller kancellitjeneste i langt højere grad end øvrige adelssønner nåede frem til de højeste embedsposter. Også inden for embedsadelens egne rækker herskede der ulige karrieremuligheder. Landsdommerne var således ikke i samme grad som hovedlensmænd og rigsråder i stand til at sikre sønnernes sociale opstigen, og i modsætning til hovedlens- og rådsadelens sønner begyndte landsdommerne oftere karrieren i kancelliet end ved hoffet. Afhandlingens delresultater sammenfattes i afsnittet »*cursus honores*«, hvor tre grupperes karriere følges. Den første gruppe,